

Panka Erzsébet
Budapest

A határozott tárgy és az aspektus a magyar és a finn nyelvben

Bevezetés

Köztudomású, hogy a magyarul tanuló külföldiek számára nagy nehézséget jelent az igekötők használatának elsajátítása, illetve a határozott és határozatlan (alanyi és tárgyas) ragozás megtanulása. A finnül tanuló diákok pedig az egyik legnehezebben elsajátítható nyelvtani kategóriaként tartják számon a partitívuszi tárgy és a teljes tárgy használati szabályainak megtanulását. Ezek a problémák mind az aspektussal hozhatók összefüggésbe.

Az aspektus olyan kognitív szemantikai kategória, mely univerzális. Nyelvi értelemben az aspektus az időegyenesen a szituációk által elfoglalt időintervallumok lezártságával, lehatároltságával (*boundedness*), illetve (más elméletrendszerekben) megszakíthatóságával függ össze. Az aspektus tehát a szituáció lefolyásának szemlélete: azt fejezi ki, hogy a cselekvés, történés lezárult, sikeresen befejeződött (perfektív vagy befejezett aspektus) pl. *Megettem egy almát 'Söin omenan'*, vagy lezáratlan, folyamatban lévő (imperpektív vagy folyamatos aspektus) pl. *Éppen almát eszem 'Olen juuri syömässä omenaa'*.

Az aspektus kifejezésére minden nyelvnek vannak eszközei, ugyanakkor ezek a grammatikai eszközök nyelvenként eltérőek: a szláv nyelvekben például az aspektus kifejezése az ún. folyamatos-befejezett igepárok egész igei paradigmát lefedő rendszerével történik; az angolban többek között az igeidő-rendszer segítségével; a finnben az aspektus kifejezése az eredetileg eltérő ráhatottságot kifejező tárgyragozási rendszerből fejlődött ki; a magyarban pedig az igekötőket tekintjük a befejezettség elsődleges jelölőjének, de az igekötőkön kívül más elemek is részt vesznek az aspektus kifejezésében.

Úgy tűnik, hogy az aspektuális kategóriák megértése és elsajátítása minden új nyelv megtanulásakor nagyon sok gondot okoz. Paradox módon azonban ezzel a nehézséggel csak a nem anyanyelvi beszélőknek kell megküzdeniük. De vajon miért olyan nehéz a nyelvtanulók számára az aspektus kifejezése?

Jelen tanulmányomban először (1) az igekötők, illetve a kétféle finn tárgyrag előfordulásának szintaktikai hátterét vizsgálom meg: azt tekintem át, hogy mely finn mondatokban van partitívuszi, és melyekben teljes tárgy, illetve mely magyar mondatokban van igekötő, és ez hogyan függ össze a tárgy határozottságával. Ezután (2) azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy az igekötők, illetve finn tárgyragok előfordulása mennyiben függ a mondatban leírt szituáció eseményszerkezetétől; végül pedig (3) narratívákat elemzek: ezekben vizsgálom a igekötők ill. tárgyragok megjelenését, és azt, hogy mi okozza a legnagyobb nehézséget a finnül tanuló magyaroknak a tárgyragok tanulása során.

1. A szintaktikai környezet

1. 1. A finn tárgyragok előfordulásának szintaktikai környezete

Az *Iso suomen kielioppi* (Hakulinen et. al. 2004: 887., a továbbiakban ISK) szerint „a finn tárgy ragja a partitívuszi vagy a 3 teljes tárgy-rag egyike: nominatívuszi, genitívuszi vagy akkuzatívuszi. A partitívuszi tárgy előfordulásának 3 esete van (ld. alább). Ha ezek közül egyik sem áll fenn, a mondatban a teljes tárgyragok egyike fordul elő.”

A partitívuszi tárgy előfordulásának esetei az ISK (887.) alapján a következők (a példamondatok is onnan valók, a példamondatok magyar fordítását pedig saját magam készítettem):

- a) tagadó mondatban: *En ole nähnyt sitä elokuvaa* 'Nem láttam azt a filmet'; *Tuohon on mahdoton antaa vastausta* 'Erre nem lehet/képtelenség válaszolni'.
- b) folyamatos aspektusú mondatban: *Katson tässä neloskanavan elokuvaa* 'Éppen egy filmet nézek a négyes csatornán'; *Taloamme maalataan* 'A házunk éppen festés alatt áll'.

- c) határozatlan mennyiségű tárgy esetén: *Löysin kellarista hilloa* 'A pincében találtam lekvárt'; *Söin aamulla puuroa ja omenan* 'Reggelire kását és egy almát ettem'.

A teljes tárgyragok mondaton belüli eloszlásával jelen tanulmányomban nem foglalkozom.

1. 2. Az igekötők előfordulásának szintaktikai környezete

A magyar igekötő használatának szabályai nagyon sokban hasonlítanak az előbbi szabályokhoz. Az igekötő általában az ige előtt áll, de néha az ige mögé kerül, illetve bizonyos mondatokban nem állhat igekötő. Pl.:

- a) Tagadó mondatban: *Péter nem ette meg az almát*. Ugyanakkor a magyarban jelentéskülönbség van a *Péter nem evett almát* és a *Péter nem ette meg az almát* mondatok jelentése között. Az előbbi azt jelenti, hogy *Péter egyáltalán nem evett almát*, az utóbbi pedig azt, hogy *Péter nem ette meg az összes almát*. A finnben ez a jelentéskülönbség neutralizálódik: *Péter ei syönyt omenaa*.
- b) Progresszív aspektusú mondatban: *Péter éppen ment fel(felé) a lépcsőn, amikor...* Ez azonban nem kötelező érvényű szabály, leginkább csak mozgásigék, illetve szemantikailag jól tagolható igék esetében jellemző. Vannak olyan igekötős igék is, amelyek esetében az igekötő nem kerülhet az ige mögé progresszív aspektusú mondatban sem. Illetve olyan is előfordul, hogy az igét inkább igekötő nélkül használjuk a progresszív aspektusú mondatban. Pl.: *Péter éppen almát evett, amikor...*
- c) Névelő nélküli tárgy esetén: Hasonlóan a finnhez, a tárgy jelentése a magyarban is hatással van a mondat aspektusára és az igekötő használatára.

Már legrégebbi nyelvtaníróink is megfigyelték (l. Budenz 1863), hogy az igekötő megjelenése sokszor szintaktikai változásokat idéz elő a mondatban: megváltoztathatja az ige vonzatait, és sok esetben intranszitiv igéket is tárgyassá tehet: *Pista olvas* – **Pista elolvas*; illetve az igekötős igék gyakran

csak határozott/specifikus tárggyal állhatnak: *találtam egy pénztárcát – megtaláltam a pénztárcámat.*

A perfektív aspektus tehát magasabb tranzitivitásfokkal, és a tárgy nagyobb egyedíthez jár együtt: a magyarban az igéhez nem kapcsolható igekötő, ha a tranzitív ige tárgya hiányzik, illetve ha az ige tárgya nem referenciális (=névelő nélküli tárgy).¹ Mondhatjuk tehát, hogy: *Péter írt* vagy *Péter levelet írt*, de nem mondhatjuk, hogy: **Péter megírt* vagy **Péter levelet megírt.*

Igekötő nélküli ige	Igekötős ige
1. Péter írt. wrote 'Péter kirjoitti'	1. *Péter megírt. PRT-wrote '*Péter kirjoitti loppuun'
2. Péter <u>levelet</u> írt. letter wrote 'Péter kirjoitti <u>eristä kirjettä</u> '	2. *Péter <u>levelet</u> megírt. letter PRT-wrote '*Péter kirjoitti <u>kirjettä</u> loppuun'
3. Péter írt <u>egy levelet.</u> wrote a letter 'Péter kirjoitti <u>eristä kirjettä</u> ' 'Péter kirjoitti <u>yhden/erään kirjeen</u> '	3. Péter megírt <u>egy levelet.</u> PRT-wrote a letter 'Péter kirjoitti <u>erään kirjeen</u> '
4. Péter írta <u>a levelet.</u> wrote the letter 'Péter kirjoitti <u>tiettyä kirjettä.</u> '	4. Péter megírta <u>a levelet.</u> PRT-wrote the letter 'Péter kirjoitti <u>tietyn kirjeen.</u> '

Néha a tárgy jelentése, illetve a szórend is fontos tényező a jelentés kialakításában. Vö. *Péter egy könyvet olvasott* vs. *Péter írt egy levelet*; illetve *Péter egy levelet írt* vs. *Péter írt egy levelet.*

1 A magyar nyelvet vizsgálva először Jean Perrot (1966) foglalkozott a tárgy határozottsága és a perfektív aspektus összefüggéseinek kérdéskörével. Perrot (1966) arra a következtetésre jutott, hogy míg az imperfektív mondatokban az általános, meghatározatlan tárgy, addig a perfektívokban az egyedi, határozott tárgy a jellemző. Később Szabolcsi Anna (1983) is foglalkozott a specifikus – nem specifikus szembenállással a perfektív és imperfektív aspektusú mondatokban.

Ez a szabály érinti az ún. 'határozatlan mennyiségű' tárgyakat is. Tehát ahogyan finnül sem, éppúgy magyarul sem mondhatjuk: **Péter vizet megivott* '**Péter joi vettä loppuun*'.

A magyarban az igekötős igék (néhány kivételtől eltekintve, melyek felsorolását ld. Szili 2000: 365–366) megkívánják a magas tranzitivitású névelős, zömében határozott névelős tárgyak használatát. Úgy tűnik tehát, hogy a perfektiválás egyben a cselekvések, történések egyedítésének, konkretizálásának szemantikai többletét is hordozza (Szili 1989: 58).

Paul J. Hopper és Sandra A. Thompson (1980) klasszikus tanulmányában, a tranzitivitás szintaktikai és szövegbeli megjelenéseit vizsgálva, a tranzitivitás egyik komponenseként említik az aspektus kifejezésében játszott szerepét. Hopper és Thompson nyelvek széles körében végzett vizsgálatai egyrészt igazolták a tárgyasság és az aspektus rendszerszerű összekapcsolódását, másrészt rámutattak a perfektív szerkezetek tárgyának azon sajátására, hogy magasabb tranzitivításra utaló elemeket tartalmaz, mint az imperfektívéké.

Az igekötő szintén az ige mögé kerül a következő esetekben:

- d) ha a mondatban FÓKUSZ vagy kontrasztív FÓKUSZ található:
Péter TEGNAP olvasta el a könyvet. ' Péter luki kirjan loppuun EILEN.'
- e) felszólító mondatban: *Olvasd el a könyvet! 'Lue (tietty) kirja loppuun!'*
- f) kérdő mondatban: *Ki olvasta el a könyvet? 'Kuka on lukuun kirjan loppuun?'*

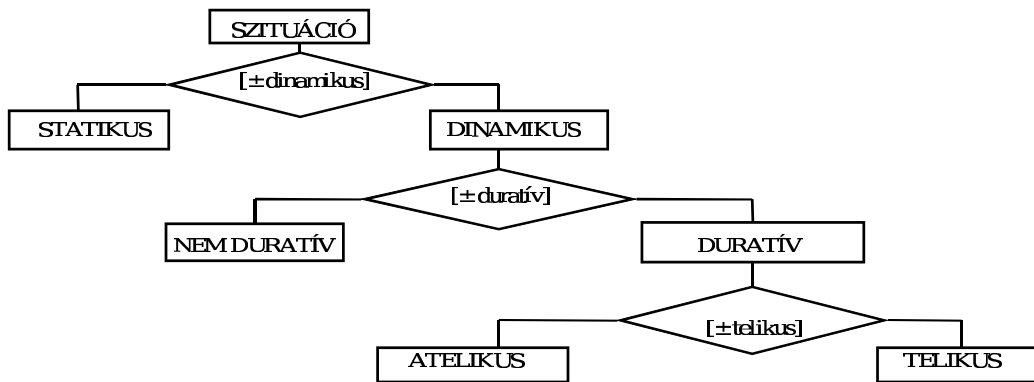
Ezen mondatok aspektusa azonban az igekötő elválása ellenére is perfektív (befejezett) marad. Az igekötő elválása minden bizonnyal a mondat fókuszpozíciójával van összefüggésben. A magyarban ugyanis a mondat fókusza a ragozott ige előtti hely. Vagyis a legfontosabb, hangsúlyos, illetve új információ a ragozott ige elé kerül. Az igekötők és a fókusz viszonyának tisztázása még további vizsgálatokat igényel, de az egyik lehetséges magyarázat az, hogy az igekötő a mondat információ-fókuszában helyezkedik el, és így legfontosabb funkciója az, hogy a hallgató figyelmét arra irányítja, hogy a mondat alanyának vagy tárgyának helyzetében, állapotában valamilyen változás állt be. Ha a beszélő a hallgató figyelmét

másra akarja irányítani, nem pedig a változás beálltára, akkor az igekötő az ige mögé kerül, az ige előtti fókuszpozíciót pedig az új információ foglalja el.

Az igekötő szintén elválik az igétől, de a ragozott ige előtti fókuszpozícióban marad a következőhöz hasonló, segédigét tartalmazó mondatokban: *Péter meg akarta enni az almát. 'Péter halusi syödä omenan'*. Az ilyen esetek elemzésével azonban jelen tanulmányomban nem foglalkozom.

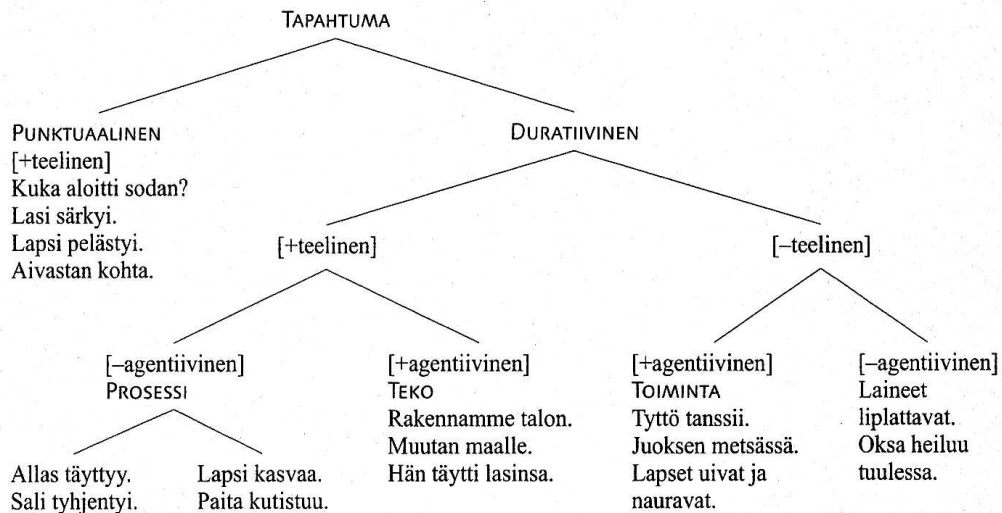
2. A szituáció eseményszerkezete

Kognitív nyelvészeti elméletek szerint az elemi szituációk emberi világunkban – nagy valószínűséggel, és persze az esetleges kulturális különbségekből adódó eltérésektől eltekintve – univerzális struktúrával bírnak. Az ún. eseményszerkezet tehát egy többé-kevésbé egyetemes, objektív struktúra, világismeretünk, pragmatikus tudásunk része. Ez az eseményszerkezet teszi lehetővé (a kommunikációs céloknak megfelelően) egy-egy szituáció temporális profilírozását. A beszéd során a világban tapasztalt szituációkat szituációtípusokba soroljuk. Zeno Vendler (1967) négy szituációtípust különböztet meg (*állapotok, cselekvések, teljesítmények, eredmények*), melyek más-más eseményszerkezeteket feltételeznek. Az aspektus volta-képp az eseményszerkezet adta profilírozási lehetőségek közül egynek a kiválasztása. Vendler óta a szituációkat és az igéket sokszor próbálják meg aszerinti típusokba sorolni, hogy általában folyamatos, vagy befejezett aspektussal járnak-e együtt. Ezek a csoportosítások folyamatosan változnak, finomodnak az idők folyamán, de a csoportok határa sajnos általában túl szubjektív, nagyon sok kivétel van. Kiefer Ferenc (1983) a szituációtípusokat alapvetően 3 oppozíció alapján osztályozza:

Az ISK a dinamikus szituációkat (*események-tapahtumat*) még részlete-
sebben csoportosítja (1435.):

Kuvio 15: Tapahtumien tyypit

A legújabb kutatások általában a telikusságot² tartják a legfontosabb szemantikai tényezőnek annak meghatározásában, hogy a mondat folyamatos vagy befejezett aspektusú lesz-e. A telikusság azt fejezi ki, hogy a mondat jelentése inherens módon tartalmazza-e a szituáció vég- vagy célpontját.

2. 1. Tenny elmélete

Tenny (1994) tanulmánya szerint a telikus szituáció mindig olyan, amely egy folyamat+végpont, vagy folyamat+végállapot jelentést ír le. Tenny a telikus szituációkat 3 típusba sorolja:

1. a mondat a theme-argumentum (az alany vagy tárgy) állapotváltozását fejezi ki (*change-of-state*): *Péter lelőtte a vadkacsát 'Péter ampui sorsan'*.
2. a mondat a theme-argumentum (az alany vagy tárgy) helyzetének változását fejezi ki (*change-of-location*): *Péter elvitte a levelet a postára 'Péter vei kirjeen postiin'*.
3. a mondat a theme-argumentum születését vagy létrejöttét írja le (*creation/coming into being*): *Péter írt egy levelet; Péter megírta a levelet 'Péter kirjoitti kirjeen'*.

Úgy tűnik, hogy a telikus mondatban a magyarban igekötőt használunk. Kivételt ez alól egyedül az utolsó (3.) csoport képez, mivel ebben a csoportban az ige igekötő nélkül áll abban az esetben, ha a mondat alanya vagy tárgya határozatlan névelőjű, azaz a hallgató számára még nem ismert. Ilyenkor a mondatban az ige igekötő nélkül áll, a mondat aspektusa pedig ennek ellenére befejezett/perfektív: *Péter írt egy levelet 'Péter kirjoitti erään kirjeen'*. De ha a mondat alanya vagy tárgya a hallgató számára már előre ismert (határozott), az ilyen mondatokban is igekötős igét használunk: *Péter megírta a levelet 'Péter kirjoitti tietyn kirjeen'*.

---

2 Az angol nyelvű szakirodalomban a fogalompár meghatározása kicsit ellentmondásos: az atelikus – telikus megkülönböztetésnek ismerjük tágabb és szűkebb értelmezését. A telicitás szorosabb meghatározása szerint a határoltság magában az igében, az ige jelentésében foglaltatik benne: például a *die* ige telikus, mivel egyértelműen magában foglalja a végállapottal bíró folyamat képzetét. A tágabb meghatározás megegyezik az itt ismertetettel.

2. 2. A magyar igekötők típusai

Tenny csoportosítása alapján É. Kiss Katalin (2004, 2006) a magyar igekötőket 3 csoportba sorolja:

A) rezultatív igekötők: a mondat alanyának vagy tárgyának állapot-változását fejezik ki (*change-of-state*)

a) tranzitív igék: *Péter megette az almát 'Péter söi omenan'.*

b) non-agentív intranszitiv, azaz mediális vagy nemzetközi szakszóval non-akkuzatív igék (*unaccusatives*): *Péter megbetegedett 'Péter sairastui'; Besötétedett 'Tuli pimeä'.*

c) agentív intranszitiv, azaz bennható, vagy nemzetközi szakszóval non-ergatív igék (*unergatives*): ezekhez az igékhez csak abban az esetben csatolhatunk igekötőt, ha a szituációt egy bővítménnyel (külső határolóval) telikussá tesszük: *Éva kitáncolta magát 'Éva tanssi itsensä poikki'; Péter átaludta az éjszakát 'Péter nukkui koko yön yli'; János lefutott 10 km-t 'János juoksi 10 km:in lenkin'.*

B) terminatív igekötők: helyváltozást kifejező mondatokban szerepelnek, a mondat alanyának vagy tárgyának helyzetében bekövetkező változást, azaz egy mozgás végpontját fejezik ki (*change-of-location*):

a) intranszitiv igék: *Péter bement a szobába 'Péter meni sisään huoneeseen'.*

b) tranzitív igék: *Péter bevitte a könyvet a szobába 'Péter vei kirjan sisään huoneeseen'.*

C) lokatív igekötők: a mondat alanyának vagy tárgyának térbeli pozícióját fejezik ki (*existence or spatial configuration in a given location*):

a) intranszitiv igék: *Péter ottmaradt a házban 'Péter jäi huoneeseen'.*

b) tranzitív igék: *Péter otthagyta a kabátját a buszon 'Péter jätti/unohti takkinsa bussiin'.*

Látható, hogy igekötők intranszitiv igékhez csak korlátozottan járulhatnak. Ugyanakkor az igekötős igék az utolsó (C) eset kivételével mindig csak telikus mondatokban fordulnak elő. A (C) eset az egyetlen, amelyben a mondat atelikus, azaz statikus szituációt ábrázol, amely nem vezet végponthoz illetve végállapothoz. Máig vitatott kérdés, hogy ezek valóban

igekötők, vagy inkább csak helyhatározó-szavak. Az általam gyűjtött narratívákban is előfordultak ilyen példák: „[A kismalac...] Egyre csak közeledett, aztán egyszerre ott volt közvetlenül előttiünk.”; „Ott csücsülünk fejjel lefelé, beszíjazva, keresztbe fordulva az ország egyik legforgalmasabb, kamionoktól zsúfolt főútján, egy beláthatatlan kanyar kellős közepén.”

Véleményem szerint ezek a példák azt a nézetet támasztják alá, mely szerint az ilyen mondatok is egy dinamikus szituáció végpontját írják le, tehát a bekövetkező változást, az új állapotot hangsúlyozzák. Lehetséges lenne, hogy ezekben a mondatokban az igekötő (ill. határozószó) feladata az, hogy megkülönbözteti ezeket a mondatokat az egzisztenciális mondatoktól? A kérdés megválaszolása még további vizsgálatokat követelne.

(Érdekes, hogy az ilyen mondatok helyesírása is igen változatos az általam gyűjtött korpuszban: sokszor egybeírva (főleg bizonyos igék, pl. *ottmarad, otthagyt* stb. esetén), sokszor viszont különírva fordulnak elő a szövegekben. Ez arra utal, hogy valószínűleg maguk a beszélők is bizonytalanok ezen igekötők, ill. határozószók megítélését illetően.)

A magyar nyelvtanok az igekötőt általában a perfektív aspektus jelének tartják. De ez az állítás így nem állja meg a helyét, hiszen a magyar mondat sokszor lehet perfektív aspektusú annak ellenére, hogy nem tartalmaz igekötőt. A puszta igekötő nélküli ige valamely külső határolóval (vagy anélkül) is képes lehet perfektív aspektusú szituáció reprezentálására. Így tehát nemcsak az igekötők fejezhetik ki a cselekvés, történés befejezettségét, lezártágát, hanem (bizonyos szintaktikai feltételek teljesülése mellett!) más grammatikai eszközök is, amelyek mennyiségi vagy minőségi korlátozást, azaz külső határpontot jelölnek ki a szituációnak, így megjelenítik a cselekvés végpontját és perfektív aspektust indukálnak. „[a] magyarban a befejezettség nem köthető kizárólagosan az igekötőhöz, ez a tartalom gyakran szimplex igével is kifejezhető” (Pátrovics 2003: 58). Pl. *ittam egy pohár bort, cigánypecsenyét rendelt, új kocsit vettem...*

Szili Katalin (2000: 364) ezért két feltétel (az igekötő és egy ún. külső határoló) együttes jelenlétéhez köti a perfektiválást: „A perfektív szituációt láthatóan két egymást feltételező elem építi fel, a telikusságot biztosító külső határoló, mely zömében a határozott, ritkábban a határozatlan névelős tárgy, illetve a határ elérését avagy a cselekvés belső időhatárait lezáró morfológiai elem, a perfektiváló igekötő.”

Véleményem szerint az igekötő nem a mondat aspektusának, hanem inkább a mondat telikusságának jelölője, amellyel a beszélő arra irányítja a hallgató figyelmét, hogy a mondatban leírt szituáció egy végponthoz vagy célponthoz ér el. Így az igekötő szoros, de csak közvetett kapcsolatban áll a mondat aspektusával.

Az aspektus tehát minden mondat tartozéka, nyelvünkbeli megjelenése azonban rendkívül komplex, a lexikától a szintaxisig, sőt talán egészen a szövegszintig minden nyelvi szintet befolyásoló fenomén. (Többek között ez a jellemzőjük teszi nehézé kifejezésüket a külföldiek számára.)

3. A narratív szövegek elemzése

Mivel mindig vannak olyan esetek, melyeket nem tudunk megmagyarázni, ha csak különálló mondatokat vizsgálunk a kontextusuk nélkül, ezért úgy gondolom, hasznos lenne az igekötő használatát, illetve a finn tárgyragok előfordulását összefüggő szövegekben is megvizsgálni, és a végső következtetéseket e vizsgálatok alapján levonni.

Kutatásaimhoz eddig kétféle korpuszt gyűjtöttem össze: az első felmérést nyelviskolában, kb. 150 nyelvórát finnül tanult diákok körében végeztem el.

A finn nyelvű feladatutasítás:

Kirjoita pieni kertomus (vähintään 10 lausetta) seuraavien sanojen avulla! Et voi muuttaa sanojen järjestyä, mutta voit – ja sinun täytyy – keksiä kertomukseen lisää sanoja.

eräänä yönä – lukea – nähdä – musta kissa – heti kun – soittaa – viedä – odottaa – jo – tulla – suomalainen mies – sanoa – kahden tunnin kuluttua – antaa – lähteä – metsä – löytää – pyörä

A második felmérés korpuszát már hosszabb idő óta finnül tanuló diákok, illetve magyar anyanyelvűek fogalmazásai adják.

A feladatutasítás finnül:

Mikä oli sinun elämäsi jännittävoin/hauskin seikkailu/tapahtuma? Kerro tarina alusta loppuun!

És ugyanez a feladat magyarul:

Mi volt életed legizgalmasabb/legviccesebb kalandja? Meséld el a történetet elejétől végig!

Mivel az anyaggyűjtés még folyamatban van, ahhoz még nem sikerült elég anyagot összegyűjtenem, hogy statisztikai adatokat tudjak közölni, de úgy vélem, hogy néhány érdekes eredmény már így is született.

3. 1. A szöveg előtere és háttere

A beszélő mindig a legfontosabb eseményeket szeretné kiemelni. Az *előtér* a szövegnek az a része, amely a főbb eseményeket tartalmazza. Ezek a mondatok mindig időrendben követik egymást. A szöveg háttere csak kiegészíti, körülírja a cselekmény menetét, leírja az esemény színterét és szereplőit, tolmácsolja a beszélő érzelmeit. Mivel az előtérbe helyezett események időrendben követik egymást, ezért azok mindig perfektív, befejezett aspektusú mondatok. Így a legnagyobb részük igekötőt ill. teljes tárgyat tartalmaz. Pl. (ugyanazon adatközlő magyar nyelvű ill. finn nyelvű fogalmazásából):

(1a)

„Autóval **mentiünk** először **kb. egy órát**, nem tudom pontosan 0, hogy hová. Ott **leparkoltunk** és **otthagytuk a kocsit**. Onnan **elindultunk** befelé, az erdőbe. Mindenkinek nagy hátizsákja volt, mert tudtuk 0, hogy az erdőben fogunk éjszakázni.”

(1b)

„**Lähdimme** autolla ajamaan jonnekin, en muista minne. Sitten tunnin ajomatkan jälkeen **pysäytimme auton** parkkipaikalle ja **jätimme sen** siihen. Sieltä **lähdimme** metsään. Kaikilla oli iso ja painava reppu selässä, sillä tiesimme 0, että yövyimme metsässä.”

3. 2. A tárgy és az alany ismertsége vagy ismeretlensége a hallgató számára (a határozott névelő esete)

A magyarban nagyon fontos tényezőnek látszik az alany és a tárgy referencialitása, ismertsége a hallgató számára. Igekötő+ige sorrend esetén az alany és a tárgy többnyire már ismert a hallgató számára, így aztán (ha a mondatban expliciten megjelenik) határozott névelővel áll, a mondat pedig perfektív aspektusú. Pl. (az alany illetve tárgy kék színnel kiemelve):

(2a)

„Végül valahogy **összeszedtem** a bátorságomat és remegő lábakkal **oda**mentem hozzá...”

(2b)

„Aztán hamarosan **megváltozott** **a véleményem**, mert **az eset megisméltődött**, annyi különbséggel, hogy **a madár** MÉG KÖZELEBB **repült el** felettem.”

Ha a mondat új referenst (a hallgató számára új alanyt vagy tárgyat) tartalmaz, az igekötő általában az ige mögé kerül, illetve (névelőtlen, nem referenciális tárgy esetén bizonyosan) az ige igekötő nélkül áll, ugyanakkor viszont a mondat perfektív aspektusú. Pl:

(2c)

„Az egyik alkalommal megint csak futni **indultam**, amikor viszonylag az elején **egy ragadozó madár repült el** a fejem felett, mindössze pár méterre. (...) A negyedik próbálkozásra azonban **a madár eltalált 0**, és a szárnyával **egy jó nagyot csapott** a fejemre.”

(2d)

„Már **besötétedett**, amikor **hangokat hallottunk**: disznók közeledtek.”

3. 3. Az ismertség/ismeretlenség jelölése a finn nyelvben

Mivel a finn nyelvben nincsen grammatikalizálódott eszköz a főnevek határozottságának jelölésére, a finnül tanuló magyarok számára eleinte sok nehézséget okoz a határozottság-határozatlanság jelölése: a finnben is megpróbálják valahogy jelölni, hogy a hallgató számára már ismert vagy még ismeretlen dologról beszélnek-e. Pl:

(3a)

„Eräänä yönä minä luin yhtä jännittävää kirjaa, minä näin yhden mustan kissan ulkona pihalla.”

(3b)

„Kirjassa näin mustan kissaa. (...) Me lähtimme metsässä ja löytimme pyörää.”

Valószínű, hogy a finnül tanuló diák azért használt ezekben az esetekben rossz szerkezetet, illetve rossz tárgyragot, mert azt szerette volna kifejezni, hogy egy, a hallgató számára ismeretlen (határozatlan) *könyvet olvasott, macskát látott, biciklit talált*, és a magyarban használatos „*az egyik este éppen egy könyvet olvastam, amikor észrevettem egy fekete macskát odakint az udvaron*” mondatot tükörfordította le finnre. A második eset már kicsit bonyolultabb, de valószínűleg hasonló okból történt.

Bizonyos esetekben azonban a finn nyelvben is számít, hogy a tárgy már ismert-e a hallgató számára vagy sem. A tárgynak már ismertnek kell lennie a hallgató számára pl. többesszám nominatívusz használata esetén:

(4a)

„Heillä oli raskas reppu selässä. (...) Niin he pääsivät perille nälkäisenä ja likaisena. Pakkasivat tavarat mökin kuistille ja lähtivät etsimään puroa...”

(4b – az előző példa általam készített fordítása)

„Nehéz hátizsák volt a hátukon. (...) Éhesen és koszosan érkeztek meg. A csomagokat kipakolták a nyaraló teraszán, és a forrás keresésére indultak.’

A tárgyszónak akkor is ismertnek kell már lennie a szövegből, ha tagadó mondatban szerepel. Máskülönben a mondat nevetséges vagy a hallgató számára értelmetlen lesz. A tagadó mondat ugyanis általában a várakozással ellentétes eseményt ír le:

(5a – kitalált példa)

Petteri istui ruokapöydässä. Hän ei syönyt omenaa vaan banaanin.

(5b – az előző példa magyar fordítása)

‘Petteri az asztalnál ült. Nem almát evett, hanem banánt’

Ez a mondat csak akkor neutrális, ha a hallgató számára ismeretes, hogy Petteri minden nap eszik egy almát, ám most kivételesen banánt evett. Ám ilyen mondatok tipikusan csak nyelvtankönyvekben fordulnak elő, mikor a tankönyv célja egy-egy adott kategória bemutatása.

4. Összefoglalás

A korpuszalapú elemzés megerősíteni látszik azt a feltevést, hogy bár a perfekatív aspektusú mondatok nagy százaléka tartalmaz igekötőt, korántsem mindegyik. Az igekötő használatát nagyban befolyásolja például a mondatban szereplő alany vagy tárgy ismertsége/ ismeretlensége a hallgató számára. A finnben ez jóval kisebb mértékben befolyásoló tényező, a tárgyrag helyes kiválasztását a legtöbb esetben nem ez a szemantikai tényező irányítja.

Ugyanakkor az alany vagy a tárgy ismertsége/ határozottsága hatással van a mondat információs-szerkezetére és így a szövegösszefüggésre is. Úgy tűnik, hogy különösen az eddig ismeretlen, új információ jelölése jelent nehézséget a finnül tanuló magyarok számára.

Ha egy nyelvtanuló rosszul jelöli a mondat aspektusát (rossz tárgyragot használ vagy nem használ igekötőt/határozott tárgyat), az általában nem okoz félreértést, hiszen a kontextus és egyéb eszközök segítségével (pl. időhatározók) az anyanyelvi beszélők ki tudják következtetni, hogy a nyelvtanuló mit szeretett volna mondani. Azonban ha a nyelvtanuló valamilyen hibát ejt az aspektus kifejezésében, az mégis okoz bizonyos

megértési nehézségeket egy anyanyelvi beszélő számára is, hiszen a hallgató figyelmét rossz pontra irányítja és így rossz asszociációkat indít el, a hallgatónak rossz megértési horizontot jelent arra nézve, hogy a szöveg hogyan fog folytatódni.

Éppen emiatt a nyelvtanítás során nagyobb figyelmet kellene fordítani az összefüggő szövegek alkotására, az aspektussal is többet kellene foglalkozni összefüggő szövegek elemzése során, nem csak különálló mondatokban ábrázolni a tárgyragok illetve igekötők használatát, hiszen a különálló mondatok alapján a nyelvtanuló nem mindig tudja eldönteni, hogy az adott mondatot milyen kontextusban lehet/kell használnia.

Felhasznált irodalom

- BALOGH Judit – HAADER Lea – KESZLER Borbála – KUGLER Nóra – LACKÓ Krisztina – LENGYEL Klára 2000: *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest.
- BUDENZ József 1863: A magyar *meg* igekötőről. Bevezetésül: az árja nyelvek néhány állítólagos hatásáról a magyar nyelvre. *Nyelvtudományi Közlemények* 2: 161–88.
- É. KISS Katalin 2004: Egy igekötőelmélet vázlata. *Magyar Nyelv* 100: 15–42.
- É. KISS Katalin 2006: The function and the syntax of the verbal particle. In: É. Kiss K. (ed.) *Event structure and the Left Periphery*. Studies in Natural Language and Linguistic Theory. Springer, Dordrecht.
- HAKULINEN, Auli – VILKUNA, Maria – KORHONEN, Riitta – KOIVISTO, Vesa – HEINONEN, Tarja Riitta – AHO, Irja 2005: *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki.
- HOPPER, Paul J. – THOMPSON, Sandra A. 1980: *Transitivity in Grammar and Discourse*. *Language* 56: 251–299.
- KIEFER Ferenc 1983: *Az előfeltevések elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KIEFER Ferenc 2006: *Aspektus és akcióminőség. Különös tekintettel a magyar nyelvre*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- LABOV, William – WALETZKY, Joshua 1967: Narrative analysis. In J. HELM (toim.): *Essays on the Verbal and Visual Arts*. Seattle: U. of Washington Press. pp. 12–44.
- LEINO, Pentti 1991: *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia*. SKS, Helsinki.
- PÁTRÓVICS Péter 2003: Az aspektus a lengyel és a magyar nyelvben: harmónia – diszharmónia. *Magyar Nyelv* 99: 56–65.
- PERROT, Jean 1966: *Adalékok a meg igekötő funkciójának vizsgálatához a mai magyar nyelvben*. NytudÉrt. 52. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZABOLCSI Anna 1983: A specifikus/nemspecifikus megkülönböztetésről. *NyK* 85: 83–91.
- SZILI Katalin 1989: Imperfektív – perfektív igepárok a meg- igekötő kapcsán: Szabályok és szabálytalanságok. In. Csepregi, Márta (toim.): *Folia Hungarica 4: Esitelmiä unkarin kielestä*. Castrenianumin toimitteita 34. Helsinki, 51–61.
- SZILI Katalin 1994: *Az igekötőről és az igekötős igéről*. Kandidátusi értekezés, Budapest.
- SZILI Katalin 2000: A tárgyasság a magyar nyelvben. A tárgyasság morfoszintaktikai összefüggései. *Magyar Nyelvőr* 124: 356–369.
- SZILI Katalin 2001: A perfektivitás mibenlétéről a magyar nyelvben a meg igekötő funkciói kapcsán. *Magyar Nyelv* 2001: 263–282.
- TENNY, Carol 1994: *Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.
- VENDLER, Zeno 1967: *Verbs and times*. *Philosophical Review* 56. 143–160.